

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИГА ЭКОЛОГИК ТАРБИЯ БЕРИШДА ДИДАКТИК КЎРГАЗМАЛИ ВОСИТАЛАР ВА КУЗАТИШ МЕТОДЛАРИНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Сулаймонова Саодат Усубхоновна

Наманган давлат университети Педагогика ва
психология кафедрасининг катта ўқитувчиси, PhD
Тел: +99897 3748272 e-mail: sulaymonova@inbox.ru.

Абдулхаева Мафтуна Хасанбой қизи

Наманган давлат университети Таълим ва тарбия
назарияси ва методикаси йўналиши магистранти

АННОТАЦИЯ

Мақолада умумий ўрта таълим мактабларининг бошланғич синф ўқувчиларига экологик тарбия беришда бир қатор методлар ва воситалар ёрдамида шакллантиришнинг педагогик жиҳатлари ва унинг хусусиятлари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: Экологик тарбия, дидактик кўргазмали воситалар, кузатиш методлари, бошланғич таълим, педагогика, умумтаълим мактаблари, ўқув жараёни, экологик маданият, табиатни муҳофаза қилиш, атроф муҳит муҳофазаси.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ДИДАКТИЧЕСКИХ ВЫСТАВОК И МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИЕМЫ ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Сулаймонова Саодат Усубхоновна

Наманганский государственный университет
Старший преподаватель кафедры педагогики и психологии,
кандидат психологических наук
Тел: +998973748272 e-mail: sulaymonova@inbox.ru.

Абдулхаева Мафтуна Хасанбой қизи

Наманганский государственный университет
степень магистра в области теории и методов обучения

АННОТАЦИЯ

В статье описаны педагогические аспекты формирования и его особенности с использованием ряда методов и средств в экологическом воспитании учащихся начальных классов.

Ключевые слова: Экологическое образование, дидактические наглядные пособия, методы наблюдения, начальное образование, педагогика, общеобразовательная школа, образовательный процесс, экологическая культура, охрана природы, охрана окружающей среды.

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF DIDACTIVE EXHIBITION TOOLS AND METHODOLOGICAL METHODS OF ENVIRONMENTAL EDUCATION FOR PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Sulaymonova Saodat Usubkhonovna

Namangan State University Senior Lecturer of the Department of Pedagogy and Psychology,

PhD Tel: +99897 3748272 e-mail: sulaymonova@inbox.ru.

Abdul Khaeva Maftuna Hasanboy qizi

Namangan State University

Master's degree in Theory and Methods of Education

ABSTRACT

The article describes the pedagogical aspects of formation and its features using a number of methods and tools in environmental education for primary school students.

Keywords: Ecological education, didactic visual aids, observation methods, primary education, pedagogy, secondary schools, educational process, ecological culture, nature protection, environmental protection.

INTRODUCTION

Жаҳонда экологик муаммоларнинг тобора глобал аҳамият касб этиб бораётганлиги сабабли атроф-муҳит муҳофазаси, экологик тарбия, экологик таълим-тарбия ва экологик маърифат масалаларига алоҳида эътибор берилмоқда. 2015 йил 24 сентябрда қабул қилинган БМТнинг Барқарор ривожланиш концепциясида белгиланган 17 та мақсаднинг 4 таси бевосита экологик маъсулиятлилик, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланишга бағишланган. Бундай устувор вазифаларни амалга ошириш учун «Сифатли таълим», хусусан сифатли экологик таълимни такомиллаштириш долзарб вазифалардан бирига айланмоқда. Бунинг учун халқаро ташкилотлар давлатлар миқёсида кадрлар тайёрлашнинг янгича инновацион усулларини ишлаб чиқиш ва уни миллий узлуксиз таълим тизимига жорий қилишни тақазо этмоқда [1,5].

Қизиқарли дарс ўтишнинг асосий воситаларидан бири кўргазма воситалари асосида шакллантиришга хизмат қилади. Кўргазмали қуроллар шундай танланиши керакки, улар ўқувчига таниш бўлмаслиги, унда қизиқиш уйғотиб, фикрлаш доирасини кенгайтириши лозим.

Кўргазмали методларни умум педагогик тамойил, кўргазмалилик билан адаштирмаслик керак. Бу тушунчалар ҳар хил бўлиб, бир-бирига сира ўхшамайди. Кўргазмали воситалар деярли ҳамма табиатшунослик дарсларида қўлланилиб, таълим олувчиларнинг нутқи ва тафаккуридаги нуқсонларни тузатиш (коррекциялаш)да катта аҳамиятга эга. Тўғри қўйилган савол, кейинроқ эса тизимланган саволлар мажмуаси намоёни қилинаётган объект ва тажрибаларга эътиборни жалб қилади. Бу саволлар ўқувчиларни мақсадга йўналтирган ҳолда, изчиллик билан кузатиш, таққослаш, хулоса чиқариш ва умумлаштиришга даъват қилади. Бошланғич синфларда жисмлар, нарсалар, ҳодисаларга оид тасаввурларни вужудга келтириш учун натурал ва тасвирий кўргазмалиликдан кенг

фойдаланилса, юқори синфларда тасвирий ва символик (тимсол) кўргазмалардан фойдаланилади, чунки бола ривожланишининг дастлабки босқичларида мавҳум материални фақат аниқ кўрсатмали материал орқали ўзлаштиришга қобилиятли бўлади. Техник воситалар дарс жараёнини жонлантириб, ўқувчиларда кўтаринки руҳ пайдо қилади. Ёқимли куй тинглаб, фикрлаш ёки куй таъсирида ёд олган шеърларини айтиш, диафилмлар томоша қилиш кабилар ўқиш дарсларининг аҳамиятини оширади.

Ўз ўрнини топ – Ушбу метод орқали ўқувчилар стол устига қўйилган расмлардан ихтиёрый расмни танлаб оладилар. Сўнг овоз чиқармасдан расмни қайси оилага мансуб эканлигини билган ҳолда маҳсус стол атрофига ўтирадилар . Ўқитувчи столга оила номларини кўрсатувчи белгини қўйиб чиқади. Ўқувчиларни оила сонига қараб бир неча гуруҳларга ажратишимиз мумкин.

✚ Уй ҳайвонлари

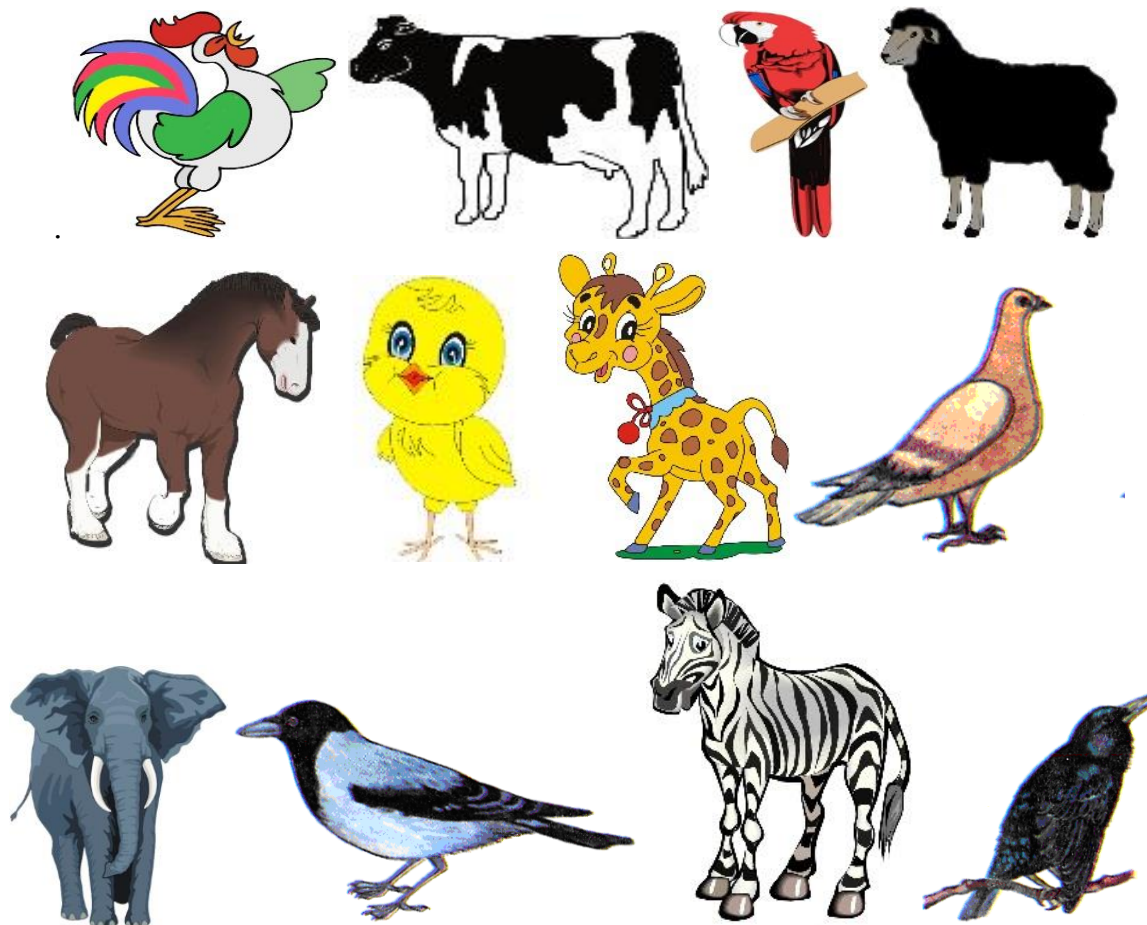
✚ Ёввойи ҳайвонлар

✚ Қушлар

✚ Ҳашоратлар

✚ Уй паррандалари ҳолатида оилаларга ажратилади

Овозсиз дейишимизнинг сабаби синфдаги барча ўқувчилар оилаларга ажратиб бўлгандан сўнг, ҳар бир ўқувчини қайси оилага мансуб эканлигини ўзаро аниқланади. Ушбу технологиядан ҳайвонот олами бўлими ўтилганда мустаҳкамлаш дарси сифатида фойдаланишимиз мумкин.

2- синф дарслигида « Ҳайвонот олами » да ҳам 1- синф дарслигининг давоми сифатида ўтилади. 2- синфда ўлкамизда учрайдиган ҳайвонлар, қушлар ва уларнинг нима билан озиқланиши қишдаги (тайёргарлиги) ҳаётини ўрганадилар. Бу ўқувчиларга тушунарли бўлиши учун кўйидаги инновацион техналогиядан фойдаланамиз.

Бўлиши мумкин эмас - бу ўйинни ўтказишда ўқитувчи матнни ўқийди, ўқувчилар бўлиши мумкин бўлмаган воқеалар ифодаланган жумла ёки гапни топишлари лозим. Ҳазил мутоиба билан ўтадиган бу ўйин ҳам ўқувчиладан зийраклик, синчковлик ва кузатувчанликни талаб қилиши воқеа ва ҳодисалага бефарқ бўлмасликларини ҳам талаб қилади. Ундан ташқари уларнинг дарсдан ташқари бўлган илмий ва бадий адабиётларга қизиқишни ва ҳикоя тинглаш кўникмаларини шакллантиришга ёрдам беради. у ўйин бир неча марта ўтказилгач, кейинчалик ўқувчилардан шундай ҳикоячалар тузишни ҳам топириш мумкин.

Умумий ўрта таълим мактабларининг кўйи синфларидан бири ҳисобланган 3-синф ўқувчиларида “Табиий фанлар” дарслигидан билим оладилар. “Ҳайвонот дунёси” юзасидан: ёввойи ҳайвонлар-йиртқич ва ўтхўр ҳайвонлар уларнинг турлари, қандай ҳаёт кечириши, кўпайиши, қаерда яшаши, нималар билан озиқланиши, ҳашаротлар, фойдали ҳашаротлар, уларнинг ўзига хос хусусияти яшаш тарзи, қандай кўпайиши, нималар билан озиқланиши, қушларнинг табиатдаги аҳамияти, бизнинг ўлкага қачон учиб келиши, ҳашаротхўр қушлар, уларнинг турлари, қандай озиқланиши, қушларнинг табиатдаги аҳамияти уй паррандалари шу турга кирувчи товуқ, ўрдак, ғоз, куркаларнинг яшаш тарзи нималар билан озиқланиши кабиларни ўрганадилар.

Саёҳат ҳам кўргазмали усулларни ташкил қилади. Саёҳат ўқитувчи томонидан пухта ўйланиб, яхши тайёрланса ва уюштирилса самарали натижа беради. Саёҳатдан олинган таъсуротларни кузатиш натижаларини умумлаштириш жуда муҳим

Табиий жисмлар билан ишлаш методикаси - табиатшуносликни ўқитиш учун, айниқса, табиий жисмлар керак, чунки улар ўқувчиларда табиий жисмларни бевосита кўриш асосида тасаввур ва тушунчалар ҳосил қилишга имкон беради (ҳар бир ўқувчи табиий материал билан мустақил ишлай олиши учун уни етарли миқдорда - ўқувчилар сонига қараб тўплаш керак). Қабул қилиш учун тери сезгиси, ҳид билиш, маза сезишни талаб қилмайдиган йирик жисмларни ўқитувчи узоқдан туриб намоиш этади. Йирик ўсимликлар, масалан, маккажўхори, помидор, полиз экинлари (ўсимлик барг, илдиз, мевалари билан) ёки ҳайвонлар, паррандалар (мушук, қуш ва бошқалар) шундай кўрсатилиши мумкин.

Суратлар билан ишлаш методикаси. Табиатшуносликни ўқитишда ўқитувчи ўқувчиларга улар ҳали кўрмаган кўпгина объект ва ҳодисалар тўғрисида маълумотлар беради. Бироқ энг жозибали ва қизиқарли ҳикоя ҳам, агар у яхши сурат кўрсатилмаса, етарли, тўлиқ ва ёрқин тасаввурлар бера олмайди. Фақат суратларни диққат билан кўриб чиқиш орқали табиий ҳолдаги жисм билан танишишдагига яқин келадиган таассуротларни ҳосил қилиш мумкин.

Кузатиш. Табиат жисмлари ва ҳодисаларининг табиий шароитларда мақсадга йўналган ҳолда бевосита шу ҳодисаларни боришига аралашмаган ҳолда сезгилар билан қабул қилиб олиш ёки лаборатория шароитида уларни қайта тиклашдир.

Кўргазмали методларда ўқувчиларнинг кузатиши амалий метод сифатидаги кузатишдан тубдан фарқ қилади. Биринчи ҳолатда ўқувчилар ўқитувчи томонидан намоиш қилинаётган жадвал, тажриба ва шунга ўхшашларни кузатадилар. Иккинчи ҳолатда ўқувчилар амалий кузатиш ишларини бажарадилар: ўсимликларни ёки уларнинг қисмларини ўлчайдилар, ҳисоблайдилар, ёзадилар, расмларини чизадилар, қуритадилар ва ҳоказо. Бу кузатиш натижасида ўқувчилар кузатган жисм ёки ҳодисани исботловчи материални топширадилар. Бундай кузатиш, аниқлаш ва экспериментлар дарсда, уйда, саёҳатда ва мактаб майдончасида ўтказилиши мумкин. Ўқувчилар бевосита раҳбар ўқитувчининг оғзаки ва ёзма топшириқларини мустақил равишда бажарадилар. И.П.Павлов ёзганидек, “Кузатиш табиат тақдим қилганларни тўплайди, тажриба эса табиатдан ўз истаганини олади” [2,80].

Кузатишлар давомийлиги ва ҳарактери бўйича қисқа муддатли ва узоқ муддатли бўлиши мумкин. Қисқа муддатли кузатишлар бирор нарсани қабул қилиб олиш учун ўтказилади. Ҳайвонлар (кирпи, тошбақа, шохилон, капалак, ниначи)нинг ҳаракатланишини кузатиш қисқа муддатли кузатишга мисол бўлиши мумкин. Узоқ муддатли кузатишлар вақт оралиқлари билан бўлинган, лекин ягона узлуксиз жараёни ҳосил қилган қатор ҳодисаларни қамраб олади. Узоқ вақтли кузатишлар ҳодисалар ўртасидаги боғланишларни, уларни келиб чиқиш сабабларини аниқлашга ёрдам беради. Кузатишлар жамоа (бутун синф билан бир вақтда) ёки якка (ҳар бир ўқувчи мустақил) ҳолда бўлиши мумкин.

Кузатишларнинг натижалари йил фасллари бўйича «Кундалик кузатиш дафтари» ва синфнинг табиат ҳамда меҳнат календарисида қайд этиб борилади. Алоҳида эътибор Қуёш баландлигининг, кун ва тун узунлигининг йил фасллари бўйича ўзгаришини кузатишларга қаратилади. Бу кузатишлар ўқувчиларга табиат ва одамлар меҳнат фаолиятидаги мавсумий ўзгаришлар сабабларини аниқлаш имкониятини беради.

Табиат ва меҳнат календарига кузатиш маълумотларини ҳар куни ёзиб бориш кузатишларга турғун қизиқишни сингдирувчи мақсадга мувофиқ услублардан ҳисобланади. Шу мақсадда ўқувчилардан бири доскага таклиф қилинади, у об-ҳавони батафсил таърифлайди, кун давомида табиат ва одамлар меҳнатида қанақа қизиқарли ҳолатлар бўлганлиги ҳақида гапириб беради.

Табиат ва меҳнат календарига ёзилган маълумотларни фақат табиатшунослик дарсларидагина эмас, балки математика (зарур ҳисоблашлар қилиш, масалалар тузиш, диаграмма чизиш), табиатшунослик (иншо тайёрлаш, бирор даврда табиатни кўрсатиш учун шеърлар ва насрий асардан парчалар танлаш), меҳнат таълимининг қишлоқ хўжалик меҳнати бўлими (бирор даврдаги об-ҳаво ўқув - тажриба майдонидаги ўсимликларнинг ўсиши ва ривожланишига қандай таъсир кўрсатганлигини таҳлил қилиш) дарсларида ҳам умумлаштириш мумкин[3,69].

Болаларни жисм ва ҳодисаларни кўра олиш, эшитиш ва қабул қилиб олишга ўргатиш бошланғич синф ўқитувчисининг энг муҳим вазифаларидан биридир. Болалар кўпинча иккита таниш дарахтга (масалан, чинор ва зарангга) қарайдилару, уларни бир-биридан ажрата олмайдилар.

Дарс охирида ўқитувчи кузатувлар давомида аниқланган кўздан-кўп фактларни умумлаштиришга ва ўсимликларнинг яшаш муҳити билан ўзаро боғлиқлиги тўғрисида хулоса чиқаришга ёрдам беради. Кейинчалик ўқитувчи болаларга бирор топшириқ берар экан, бажарилган иш учун бир-бирига баҳо қўйишни таклиф этиши мумкин. Демак, ўқувчиларни ҳар бири ўқув йили давомида гоҳ ўқувчи, гоҳ ўқитувчи ролини бажариб, ўқитувчига ёрдамчи бўлиб бориши мумкин. Илмий-назарий асосларнинг натижадорлигида бошланғич синф ўқитувчи ва ўқувчилари ўртасида ўзаро ишонч муносабатлари таркиб топа боради, яъни ҳамкорлик педагогикасига илк қадамлар қўйилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Сулаймонова С.У. Анимацион ёндашув асосида бошланғич синф ўқувчиларида экологик онгни шакллантириш технологияси. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. - Наманган, 2022. - 5 б.
2. Хасанбоева Г., Джаббарова Х. Болаларни табиат билан таништириш методикаси. Методик қўлланма. - Тошкент: Шарқ, 2008. - 80 б.
3. Хайдаров Ҳ., Нишонов С. Табиатшунослик асослари ва болаларни атроф табиат билан таништириш. Ўқув қўлланма. - Тошкент: Ўқитувчи, 1992. - 69 б.